

ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Галина Бондаренко

Одним із джерел формування культурно-інформаційного простору в Україні сьогодні є історія народу та його етнокультурна спадщина, які по-різному трактуються та переосмислюються науковцями, представниками засобів масової інформації. У зв'язку з цим у суспільстві актуалізується проблема історичної пам'яті. Заміна традиційних механізмів її трансляції офіційною ідеологією, державною системою освіти та виховання у радянський час, головною характеристикою якого була спрямованість у майбутнє, призвели до пошкодження та часткової втрати народом своєї історичної пам'яті. Внаслідок цього склалися певні стереотипи соціальних очікувань населення: від сподівань на «кращий час», який колись має настати, від нехтування сьогоденням і бажання забути минуле (у представників старшого покоління) – до установки «живемо один раз і потрібно взяти від життя все» і невіри в майбутнє (у молодшої генерації).

На думку відомого французького політолога Жоржа Мінка, у посткомуністичній Європі на сьогодні склався певний «ринок пам'яті», що регулюється законами попиту: «концепція стратегій історизації – це варіант соціальної політики; в основі лежить переконання, що певне подання історичних фактів, засвоєне за допомогою соціалізації, формальної (у школі, наприклад) або неформальної (у родині), має мобілізаційний потенціал, необхідний для групового використання стратегії, щоб здійснювати бажаний політичний вплив. Який у цьому сенс? Історію як факти, подані наукою або збережені у пам'яті, завжди використовували з метою легалізувати або делегалізувати щось.» (Жорж Мінк. Переосмислення парадигм соціальної пам'яті. Між примиренням та реактивацією конфліктів минулого в Європі // День. – 2008. – 4 груд.). Вищесказане значною мірою стосується і України, у якій лише за часів незалежності розпочався про-

цес «легалізації» окремих подій вітчизняної історії, окремих історичних осіб, культурних та політичних діячів, і у якій сучасні концепції культурно-освітнього розвитку суспільства все ще відчужені від морально-духовних надбань попередніх поколінь.

Одним із шляхів подолання такого стану речей може бути розширення прикладної сфери сучасних етнологічних досліджень. Для науковців Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – ІМФЕ) науково-практичні заходи давно вже стали традиційними. В Інституті проводяться народознавчі курси для вчителів, до участі у щорічних наукових конференціях запрошуються збирачі фольклору, освітяни та працівники культури з усіх регіонів України, організовуються виїзні науково-практичні семінари та конференції. З ініціативи ІМФЕ, Міжнародної асоціації українців та за участі науковців Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка (Лабораторії по відродженню етнокультури центральної України), Кіровоградського міського Будинку вчителя, 21 листопада у Кіровограді було проведено всеукраїнський, науково-практичний семінар «Історична пам'ять як чинник українського державотворення». У його роботі взяли участь науковці, викладачі, вчителі та студентство Кіровоградщини. Семінар відбувся у день пам'яті жертв голодомору, тому його програмою була передбачена хода до Пам'ятного знака жертвам репресій і голодомору, до якого учасники ходи поклали символічні букети з п'яти колосків, перевитих чорними стрічками.

Перед учасниками семінару з доповіддю виступила академік Ганна Скрипник, директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, президент МАУ. Вона відзначила важливість наукової об'єктивності та неупередженості

у висвітленні подій минулого, трагічних сторінок вітчизняної історії, зауваживши, що сьогодні повернення історичної пам'яті є необхідною умовою процесів національної ідентифікації в Україні, її державної цілісності. Окресливши основні напрями наукової діяльності ІМФЕ, Г. А. Скрипник інформувала учасників семінару про створення комп'ютерної бази даних української фольклорно-етнографічної спадщини ХХ – початку ХХІ ст., що постійно поповнюється. Власних зусиль науковців Інституту сьогодні замало для того, щоб записати життєві оповідання свідків історично значимих подій, зафіксувати відомості про культурні явища та події, які зникають з життя разом з носіями цих знань, тому зараз створюється загальноукраїнська кореспондентська мережа, до участі у якій запрошуються освітяни, працівники культури.

У виступі провідного наукового співробітника ІМФЕ Галини Бондаренко йшлося про сучасну методіку опитування та збору польового етнографічного матеріалу. Досвід залучення студентів Кіровоградського державного педагогічного університету до участі у науково-громадському проекті «Шляхами Павла Чубинського» влітку цього року (за час експедиції записано близько ста аудіо касет з розповідями старожилів, проводилися фото та відео фіксація пам'яток культури, явищ народного побуту) показав ефективність цього напрямку роботи у національно-патріотичному вихованні молоді. Живе, безпосереднє спілкування зі свідками колективізації, Голодомору, Другої світової війни, розуміння історії країни через історію окремих родин, особистостей — змінили ставлення багатьох студентів до народної культури, спонукали їх до вивчення власного родоводу, краєзнавчих студій.

У виступі Лариси Гайди, завідувачої відділом українознавства та краєзнавства Кіровоградського обласного інституту післядипломної освіти вчителів ім. В. Сухомлинського йшлося про конкретні заходи місцевих освітян у галузі збереження та популяризації етнокультурної спадщини. Зокрема, в області проводилися огляди історико-краєзнавчих,

етнографічних музеїв при освітніх закладах, з'явилися наукові розвідки, присвячені окремим селам, наприклад, історії сіл Грушка, Боківенька. Попитом серед освітян користується періодичне видання «Історичний календар Кіровоградщини. Люди, події, факти». Викладач КДПУ Сергій Шевченко зробив чималий внесок у відновлення історичної топоніміки Кіровоградщини, своїми публікаціями у місцевій та центральній пресі сприяв поверненню з небуття імен видатних земляків, значимих для історії краю подій. У своєму виступі він звернув увагу присутніх на необхідності виховання національної культури пам'яті, охарактеризував сучасні тенденції в процесах перейменування міст, вулиць, увічнення видатних діячів минулого. Учителька Зінаїда Шевченко із села Хмельове Маловисківського району поділилася досвідом роботи з формування експозиції шкільного етнографічного музею та використання її у виховному та освітньому процесі. Частина експонатів для шкільного музею ентузіасти збирали у покинутих хатах, так до музею потрапило чимало родинних реліквій: поминальні граматки, фотографії, старовинні рушники. Люди залишили їх там як непотрібні, зайві у новому господарстві речі. Про необхідність зміни образу сучасного українського села (із девіантного на нормальний, благополучний) йшлося у виступі Василя Доценка, який зазначив, що його рідне село Гаївка давно вже газифіковане, має власні соціальні, культурні та екологічні проекти (зокрема, із зони розорювання вилучено 18 історичних курганів; для відновлення популяції ховрахів та пов'язаною з нею популяції степових орлів, планується вилучити з оранки ще 65 гектарів землі). Школярі села активно долучаються до програм зі збереження довкілля, місцевих історико-краєзнавчих досліджень.

Відомий своїм захоплено-пристрасним ставленням до народної культури, етнолог Олександр Босій, висловив побоювання стосовно подальшої долі традиційної української народної культури, яку, на його думку, може спіткати «доля коптів – спадкоємців великої

колись культури давнього Єгипту, яку поглинула арабська культура». На прикладі звичайних речей традиційного побуту, принесених з собою, – фрагменту рушника та веретена, він пояснив глибокий символізм народної культури, взаємозв'язок її явищ. Участь в обговоренні доповідей взяли кіровоградські науковці та студенти – учасники всеукраїнського науково-громадського проекту «Шляхами Павла Чубинського» Олександр Ратушняк, Роман Бойко та ін.

Продовжуючи тему збереження та відновлення історичної пам'яті, хотілося б згадати про ще одну конференцію. Восени цього року, (11–14 серпня) у селі Муравльовка Ізмаїльського району Одеської області пройшла вже п'ята науково-практична конференція «Липовани старообрядці на Дунаї: історія та культура», організована з ініціативи науковців Одеського національного університету ім. І. Мечнікова, Одеської обласної державної адміністрації, сільського церковного приходу Покрови Пресвятої Богородиці та громадських організацій. У роботі конференції взяли участь науковці з Києва, Одеси, Харкова, Москви, Петербурга, Кишинєва, Бреста, а також представники старовірських громад з різних регіонів України та з Росії. За тематичним спрямуванням конференція належить до «сільських конференцій», її учасники мешкали у місцевих жителів, що дозволило не лише спілкуватися з селянами у неформальній обстановці, але й з'ясувати, так би мовити, практичний ефект від такого роду заходів. Конференція проходила у дні храмового свята, тому в програмі була зазначена участь у богослужінні та хресній ході з нагоди встановлення хреста на місці зруйнованого монастиря. Представники церковної старовірської громади та сільської влади не лише взяли на себе витрати по утриманню учасників конференції, але й брали участь у наукових заходах. Старшокласники місцевої школи також були слухачами конференції. Тематику

відомлень науковців стала історія липованських общин, їхня господарська та освітня діяльність. Окрім доповіді (О. Пригаріна, Р. Майорової) присвячувалися безпосередньо історії села Муравльовки, жіночого монастиря та діяльності церковно-приходської школи. Інтерес науковців до історії села, життя та побуту його громадян, відновлення діяльності церкви та спільне проведення наукових конференцій (церковної громади та наукових інституцій) сприяли відновленню втраченої етноконфесійної ідентифікації жителів сіл Муравльовка та Стара Некрасівка, так само заселеного липованами. Представники інтелігенції – вихідці з цих сіл (викладачі вузів, вчителі, працівники культури) у приватних розмовах повідомили, що саме завдяки науковим зацікавленням краєзнавчого характеру, свідомо повернулися до звичаїв предків, повернули собі втрачену раніше конфесійну приналежність. Деякі з них почали дотримуватися обов'язкових для старовірів вимог: жінки – з'являтися на людях лише з покритою головою, чоловіки – обов'язково носити бороду. Інтерв'ювання школярів місцевої школи показало хорошу обізнаність молоді з місцевими традиціями та звичаями, хоч як і в селах з українським населенням, через відсутність належної соціальної інфраструктури, мало хто з них сьогодні пов'язує своє майбутнє з рідним селом.

У нинішніх державотворчих процесах провідна роль в органах влади, засобах масової інформації, освітньо-виховній, економічній, правовій сферах відводиться молоді. Наскільки це покоління українських громадян у майбутньому буде зорієнтованим на моральні цінності, національні інтереси, сьогодні значною мірою залежить від існуючих у суспільстві форм і методів трансляції історичної пам'яті.